

Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe
(CETS br. 201)

Tematski upitnik prvog kruga monitoringa
"Seksualno zlostavljanje djece u krugu povjerenja "

usvojen od strane Lanzarote komiteta, 16. maja 2013.godine

PRIKUPLJANJE PODATAKA

Pitanje broj 1: Podaci o seksualnom zlostavljanju u krugu povjerenja

Navedite da li se podaci prikupljaju u svrhu posmatranja i vrednovanja fenomena seksualnog zlostavljanja djece u krugu povjerenja. Ako je tako, molimo vas da:

- navedete koji su mehanizmi uspostavljeni za prikupljanje takvih podataka ili focal points (kontakt osobe) zaduženi za statističke podatke o žrtvama krivičnih djela i prekršaja unutar kruga povjerenja (član 10 (2) (b), Izvještaj s objašnjenjima, stavovi 83 i 84.) ;

-u prilogu možete uvrstiti bilo koje relevantne podatke.

Ministarstvo sigurnosti BiH u cilju izrade godišnjeg izvještaja o stanju trgovine ljudima prikuplja podatke o broju potencijalnih i/ili identifikovanih žrtava trgovine ljudima. Podaci se prikupljaju od strane policije, tužilaštva, centara za socijalni rad, nevladinih institucija i svih ostalih relevantnih aktera.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u okviru praćenje implementacije Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom prikuplja podatke o broju, vrsti, starosti i obliku počinjenog nasilja nad djecom. Upitnik za praćenje implementacije Strategije se prosljeđuje sektoru socijalne zaštite, sektoru zdravstva, sektoru obrazovanja, sektoru policije i pravosuđa i nevladinom sektoru.

PREVENCIJA

Pitanja u ovom dijelu se posebno fokusiraju na prikupljanje informacija o politikama i strategijama kako bi se spriječilo seksualno zlostavljanje, posebno u djetetovom krugu povjerenja. Pitanja se odnose na problem podizanja svijesti djece, kao i osoba koje rade u redovnom kontaktu s njima, tako da čine dio njihovog kruga povjerenja.

Pitanje broj 2: Obrazovanje djece

Odgovor na pitanje broj 8. Upitnika opšteg pregleda će biti ispitan od strane Komiteta prilikom procjene implementacije člana 6. u smislu teme kruga monitoringa. Prilikom odgovora na ovo pitanje, molimo vas da samo dodate da li se posebna pažnja pridaje obrazovanju djeteta o rizicima od seksualnog zlostavljanja djece u krugu povjerenja, i o tome kako bi djeca trebala zaštititi sebe i zatražiti pomoć u tom pogledu. Ako je tako, navedite pojedinosti. (Izvještaj s objašnjenjima, stavovi 59-62).

Posebna pažnja je usmjerena na obrazovanje djece o rizicima seksualnog zlostavljanja u krugu povjerenja. U tom cilju su predviđene određene mjere zaštite djece i ona u tom smislu mogu

zatražiti pomoć od stručnih lica u školi ili od lica u koje imaju najveće povjerenje. Protokolom o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u Republici Srpskoj, koji je potpisan 20.11.2012. godine, koji između ostalog uključuje i seksualno zlostavljanje djece u krugu povjerenja, definisan je način prijavljivanja

U cilju zaštite djece od svih vidova nasilja i zanemarivanja i zlostavljanja, pa shodno tome i od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, škole preduzimaju određene mjere zaštite i uspostavljaju saradnju sa relevantnim institucijama. Jedna od najvažnijih mjera je primjena Protokola u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u Republici Srpskoj. U tom smislu škole moraju da primjenjuju Protokol i multidisciplinarni operativni tim pri centrima za socijalni rad.

Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u republici Srpskoj je odštampan i distribuiran obrazovnim institucijama a može se pogledati na sajtu: www.djeca.rs.ba.

Odjel za prava djeteta Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH je u 2012. i 2013. godini, u sklopu projekta “jačanje kapaciteta Odjela za praćenje prava djece Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH”, koji je podržan od strane Save the Children, proveo niz aktivnosti na promicanju prava djeteta i zaštiti od nasilja. Jedan od tih aktivnosti je projekat “Ombudsmea u vašoj školi” koji je podrazumjevaio organizovanje edukativnih radionica u školama s ciljem upoznavanje djece sa pravima djeteta, posebno zaštite od nasilja, između ostalog i seksualnog nasilja u povjerljivom okruženju i mehanizmima zaštite.

Djeca mogu na različite načine (e-mailom, telefonom, Facebook-om) da se obrate Institucijama ombudsmena za prava djeteta tražeći zaštitu svojih prava. Takođe mogu da kontaktiraju SOS telefon kako bi zatražili pomoć.

Pojedine kantonalne vlade i nadležna ministarstva su pristupili izradi referalnog mehanizma za zaštitu djece od nasilja, uključujući i seksualno nasilje u krugu povjerenja. Tako je Vlada Kantona Sarajevo u saradnji sa Udruženjem pedagoga Kantona Sarajevo u martu 2011. godine izradila Protokol o postupanju škole u situacijama nasilja koji je proslijeđen svim osnovnim i srednjim školama na području Kantona Sarajevo. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona je uz podršku OSCE-a donijelo Protokol o postupanju u slučaju nasilja koje uključuje djecu. Protokol su potpisali ministri obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo zdravstva i socijalne politike i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Zeničko-dobojski kanton, Posavski i Tuzlanski su takođe u saradnji sa nevladinim organizacijama koje imaju sigurne kuće pristupili izradi i potpisivanju navedenih Protokola, nakon čega su održane radionice i edukacije u obrazovnim institucijama u cilju njegovog promovisanja.

Od starne Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke realiziran je seminar za stručne savjetnike prosvjetno-pedagoških zavoda o temi prevencije nasilja u porodici. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je pripremio „Priručnik o prevenciji nasilja u porodici“ te de nastaviti da po

jedinstvenom programu edukacije provodi obuke stručnih savjetnika i nastavnog osoblja o temi prepoznavanja i prevencije nasilja u porodici. Razvijen je didaktički komplet koji se zasniva na Nastavnom programu o prevenciji nasilja za osnovne škole radi upoznavanja učenika s oblicima nasilja i adekvatnog reagiranja na nasilje, razvijanjem vještina komunikacije i nenasilnog rješavanja konflikta i na kraju izgradnje stava kod učenika kako nasilje nije prihvatljivo. Sastavni dio didaktičkog kompleta je i Priručnik za nastavnike u kojem su razvijene radionice za realizaciju nastavnih sadržaja.¹

U okviru projekta “Lanzarote konvencija” koju realizuje NVO u partnerstvu sa Ministarstvom za ljudska prava I izbjeglice BiH u 2013. godini učenicima svih osnovnih škola I srednjih škola podjeljeno je preko 100.000 edukativnih flajera “Šta moramo znati o seksualnom zlostavljanju I zašto?”. Materijal je odštampan na jezicima sva tri naroda I na dva pisma.

Pitanje 4: Podizanje svijesti o seksualnom zlostavljanju u krugu povjerenja

Da li se provode politike ili strategije za promovisanje i provođenje kampanja podizanja svijesti, gdje je fokus usmjeren posebno prema rizicima i realnosti seksualnog zlostavljanja djece u krugu povjerenja? Ako je odgovor potvrđan, navedite koje su kampanje pokrenute (član 8. Izvještaj s objašnjenjima, stavovi 65-66). Navedite primjere i linkove na kojima se mogu pogledati kampanje.

Gender centar RS, zvanično od 2008. godine provodi kampanju „Porodica bez nasilja“ na cijeloj teritoriji Republike Srpske, svake godine. Poster, spotovi, promotivni i edukativni materijali su i do danas neprekidno prisutni u svim ustanovama i institucijama, počev od Vlade Republike Srpske do institucija i ustanova na lokalnom nivou vlasti, medija i nevladinih organizacija, i dostupni su svim građankama i građanima. Svijest stručne i šire javnosti o nasilju u porodici kao društvenom problemu je povedana. Od 2009. godine, takođe se sprovodi kampanja „Bijela vrpca“ (Muško NE nasilju nad ženama) na cijeloj teritoriji Republike Srpske, koja se kao takva jedina sprovodi u regionu i koja cilja na muškarce kao saveznike u borbi protiv nasilja nad ženama. Kampanje Gender centra i njihov intenzitet i učinak su posebno zapaženi u izvještaju Savjeta Evrope koji je sačinjen 2009. godine. Materijali kampanja predstavljeni su na međunarodnoj izložbi održanoj u Briselu 2010. godine, kada je odabrano 70 kampanja iz različitih zemalja. Ovo možemo smatrati velikim uspjehom i priznanjem uloženog truda Gender centra Republike Srpske na promociji nulte tolerancije na porodično nasilje.

Za potrebe kampanja kreirani su promotivni materijali, koji su distribuirani širom Republike Srpske. Sve o kampanji se može pogledati na sajtu: www.youtube.com/watch?v=rCGAS90gGD4 i www.facebook.com/pages/Gender-centar-Vlade-RS/176050459122199

Ove godine su se u promotivne aktivnosti kampanja i podizanje svijesti javnosti uključile i društveno odgovorne kompanije iz Republike Srpske.

---

¹ Startegija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), 5. Anlaza stanja po oblastima – 5.1. Obrazovanje

Partner kampanje „Porodica bez nasilja" u 2013. Godini je „Vitinka" a.d. Kozluk, na čijoj će se flaširanoj vodi „Vivia" nalaziti i logotip kampanje „Porodica bez nasilja".

Partner kampanje „Bijela vrpca - Muškarci u borbi protiv nasilja nad ženama i djevojčicama" je „Nestro petrol" a.d. Banja Luka. Tokom kampanje „Nestro petrol" pumpe će kupcima dijeliti mirisne pločice za automobile sa logotipom kampanje „Bijela vrpca".

U podršku ženama i djeci žrtvama nasilja uključuju se građani, institucije i privredni subjekti finansijskim doprinosom (uplatama na humanitarni broj 1411 i na žiro račun sa posebnom namjenom za podršku sigurnim kudama) i promotivnim aktivnostima (podjelom promotivnih materijala i nošenjem bijele vrpce), među kojima su Telekom Srpske, Poreska uprava Republike Srpske, Opština Laktaši, agencija Prime Communications, Balkan investment banka.

Pitanje broj 5: Specijalizovane obuke

Navedite zakonodavne ili druge mjere koje su preduzete kako bi se osiguralo da su osobe, jedinice ili službe koje su zadužene za istrage obučene za rješavanje slučajeva u kojima je navodni počinitelj seksualnog zlostavljanja djece član uže porodice žrtve ili je na neki drugi način vezan sa žrtvom bilo u priznatom položaju povjerenja, vlasti ili ima uticaj nad njim ili njom? (Član 34 (1), Izvještaj s objašnjenjima, stavovi 233-235, kao i stav 123).

Centar za edukaciju sudija i tužilaca u Republici Srpskoj u saradnji i uz podršku Gender centra Vlade Republike Srpske, u 2012. godini održao je 2 seminar za sudije i tužioce na teme: „Primjena zakonodavstva za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici sa studijama slučajeva“ i „Značaj i uloga multisektorske saradnje na sprečavanju i suzbijanju nasilja u porodici“. Jedan od zaključaka seminara je da nedostaje baza podataka o višestrukim počinocima nasilja, koja bi sadržavala podatke o sklonosti alkoholu, već izrečenim mjerama liječenja i sl., a uspostavljanje takve baze bi uveliko olakšalo rad svih aktera u borbi protiv nasilja u porodici.

U 2012. godini održana je obuka III ciklusa specijalističke obuke za maloljetničko pravosuđe. Ovaj ciklus kao i prethodna dva sastojao se od dva dijela obuke, odnosno od dva seminara u toku godine. Seminari su se ponavljali s obzirom na veliki broj polaznika, tako da su u 2012. godini održana ukupno 4 seminara na dvije teme. Dana 16. februara 2012. godine, održan je prvi seminar u okviru ovog ciklusa. Seminaru je prisustvovalo 50 već registrovanih polaznika ove obuke, tužilaca i sudija svih nivoa i iz cijele Republike Srpske.

U 2012. godini, specijalističkoj obuci pridruženi su i polaznici sudova i Tužilaštva Brčko distrikta BiH, s obzirom da je Skupština Brčko distrikta BiH dana 10. novembra 2011. godine usvojila Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta BiH, te da je tim zakonom predviđeno da Centri za edukaciju sudija i tužilaca obezbjeđuju tužiocima i sudijama uvjerenja ili certifikate o stručnoj osposobljenosti za obavljanje poslova iz

oblasti prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite, a trenutno samo Centar za edukaciju sudija i tužilaca u Republici Srpskoj organizuje ovu specijalističku obuku. Na seminaru su u prvom dijelu predočene osnovne, opšte informacije o maloljetničkom pravosuđu, nakon čega su obrađeni međunarodni dokumenti iz ove oblasti, i na kraju se govorilo o izboru i izricanju vaspitnih preporuka u praksi. Isti ovakav seminar održan je 13. marta za drugu grupu polaznika. 8. i 9. novembra 2012. godine u prostorijama Centra za edukaciju sudija i tužilaca u Republici Srpskoj održana je obuka trećeg ciklusa specijalističke obuke za maloljetničko pravosuđe, koja predstavlja drugi i završni dio obuke trećeg ciklusa. Obuka je organizovana dva dana za dvije različite grupe registrovanih polaznika, koji su prisustvom drugom dijelu trećeg ciklusa uspješno završili kompletnu obuku od tri ciklusa

Seminaru je prisustvovalo oko 100 već registrovanih polaznika ove obuke, tužilaca i sudija svih nivoa i iz cijele Republike Srpske. Na seminaru su u prvom dijelu predočeni primjeri iz prakse Evropskog suda za ljudska prava od strane sudije za maloljetnike Osnovnog suda u Banjoj Luci i stalnog edukatora CEST-a Dragana Uletilovića, i izložena tema „Psihologija maloljetnika“ od strane Nenada Mirkonja, diplomiranog psihologa iz Ministarstva pravde RS. U drugom dijelu seminara, od strane predstavnika UNDP-a predstavljen je Projekat uspostavljanja mehanizama podrške žrtvama svjedocima u krivičnim predmetima pri pravosudnim institucijama u BiH, a na kraju je o saslušanju maloljetnih svjedoka/žrtava krivičnih djela putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka govorila Olga Lola Ninković, diplomirani psiholog iz Odjela za podršku svjedocima Okružnog suda u Banjoj Luci.

Pitanje broj 7: Preventivni interventni programi ili mjere

Koje su mjere preduzete kako bi se osiguralo da osobe, posebno one koji čine dio djetetovog kruga povjerenja, a za koje postoji bojazan da mogu počinuti krivična djela seksualnog zlostavljanja utvrđena u skladu sa Konvencijom, imaju pristup, gdje je to prikladno, efikasnim interventnim programima ili mjerama za procjenu i spriječavanje rizika od počinjenja djela? (član 7., Izvještaj s objašnjenjima stav. 64).

ZAŠTITA

Pitanja u ovom dijelu imaju za cilj prepoznavanje onih zakonodavnih i drugih mjera koje su preduzete kako bi se na poseban način zaštitila djeca koja su žrtve seksualnog zlostavljanja u krugu povjerenja.

Pitanje broj 9: Pomoć i posebna zaštita za žrtve

a. Kako i u kojoj mjeri, unutrašnje pravo predviđa mogućnost “odvajanja” žrtve iz njegovog ili njenog porodičnog okruženja u slučajevima kada su roditelji ili osobe koje vode brigu o djetetu uključeni u seksualno zlostavljanje? Ako unutrašnje pravo predviđa tu mogućnost:

- Da li se uslovi i trajanje perioda "odvajanja" određuju u skladu s najboljim interesima djeteta? (Član 14 (3), Izvještaj s objašnjenjima, stav 99.);

- Da li su zakonodavne ili druge mjere preduzete kako bi se osiguralo da osobe koje se nalaze u blizini žrtve mogu imati koristi, gdje je to prikladno, od terapijske pomoći, posebno u slučaju hitne psihološke pomoći? (Član 14 (4), Izvještaj s objašnjenjima, stav 100).

b. Da li se unutrašnjim zakonom, koji uključuje sankcije za krivična djela seksualnog zlostavljanja djece unutar kruga povjerenja, predviđa, privremeno ili trajno, prekidanje ostvarivanja profesionalnih ili volonterskih aktivnosti koje uključuju kontakt s djecom a u sklopu kojih je počinjen prekršaj? (Član 27 (3) (b), Izvještaj s objašnjenjima, stav 187).

Kada su u pitanju vrste pomoći, „Medica“ Zenica za žrtve seksualnog iskorištavanja i djecu koja su žrtve seksualne zloupotrebe pruža kratkoročni i dugoročni smještaj u Sigurnu kuću, te korištenje ostalih servisa Medice Zenica. U sklopu boravka u Sigurnoj kući, pored sigurnog smještaja, hrane, osnovne odjeće, obuće i higijenskih artikala itd., klijenticama/tima se na osnovu individualnih potreba i razvijenog individualnog plana pruža kontinuirana individualna i grupna psihološka pomoć i podrška kroz suportivni, savjetodavni i psihoterapijski rad prilagođen uzrastu klijentice/ta, medicinska pomoć, odgojno-obrazovni rad, ekonomsko osnaživanje, okupaciona terapija, posredovanje sa institucijama, rad sa porodicom i druge usluge shodno potrebama svake klijentice/ta. S tim u vezi, za svaku klijenticu/ta se izrađuje individualni plan rada u saradnji sa klijenticom i drugim profesionalcima, a na osnovu individualnih potreba. Dužina boravka klijentice u Sigurnoj kući također zavisi od individualnih potreba svake žrtve/djeteta. Tokom boravka djece u Sigurnoj kući, cjelokupni tretman se prilagođava njihovom uzrastu i individualnim potrebama i pružanju različitih vrsta pomoći. Tokom individualnog rada sa djecom tretman se provodi u zavisnosti od uzrasta djece, težine doživljenog traumatskog iskustva i stepenu razvijenih posljedica nakon doživljenog nasilja, te se kroz različite savjetodavne, terapijske i odgojne pristupe radi na oporavku djeteta i reintegraciji. „Medica“ Zenica također ima servise namijenjene isključivo djeci kao što je Dječiji dnevni centar „Medica“ Zenica u kojima djeca koja su smještena u Sigurnoj kući provode svoje slobodno vrijeme, pomaže im se u razvijanju životnih navika, vještina te se kroz različite edukativno-suportivne i kreativne radionice educiraju i o nenasilnoj komunikaciji, nasilju i zaštiti od nasilja i različitih oblika eksploatacije, dječijim pravima i obavezama te drugim temama u skladu sa interesovanjima djece i procjenama stručnog osoblja o potrebi određenih tema. Za djecu koja su uključena u redovan obrazovni proces se pruža podrška u učenju, savladavanju školskog gradiva i izvršavanju drugih školskih zadataka, a za djecu koja nisu uključena u redovan obrazovni proces radi se na opismenjavanju i u saradnji sa drugim nadležnim institucijama se posreduje prilikom uključivanja djece u obrazovni proces. Cjelokupni tretman se provodi uz aktivnu participaciju klijentice/ta, te prilagođava individualnim potrebama, uzrastu, razvojnom periodu, fizičkim i intelektualnim sposobnostima i sl.

Tokom boravka klijentice/ta djece u Sigurnoj kući, „Medica“ Zenica u saradnji sa ostalim institucijama uključenim u zbrinjavanje klijentice/ta, radi i sa roditeljima i ostalim članovima porodicom, ukoliko za istim nema prepreka kao što je to da su roditelji i/ili oszali članovi porodice učestvovali u iskorištavanju/zlopotrebi djeteta. Također, kada su u pitanju punoljetne klijentice/ti „Medica“ Zenica, također, radi i sa porodicom u cilju razvijanja međusobnog

razmijevanja i podrške između porodice i klijentice/ta, smanjenju stigmatizacije i odbacivanja od strane porodice, ali i saniranju simptoma koji su se javili kod članova porodice usljed saznanja o proživljenom iskustvu njihovog djeteta.

PROCESUIRANJE

Pitanja u ovom dijelu se odnose na one odredbe koje se bave sankcionisanjem za djela seksualnog zlostavljanja djeteta u krugu povjerenja, kao i na neka posebna pitanja koja se odnose na istražne, tužilačke i sudske faze postupka imajući u vidu posebnu prirodu predmeta koji u sebi sadrže komponente kruga povjerenja.

Pitanje broj 12: Otežavajuće okolnosti

Da li unutrašnje pravo osigurava ako krivično djelo seksualnog zlostavljanja, utvrđeno u skladu s Konvencijom, počini član porodice, osoba koji živi s djetetom ili bilo koja druga osoba u djetetovom krugu povjerenja, da se takve okolnosti mogu smatrati otežavajućim okolnostima u određivanju sankcija, utoliko što oni ne čine dio konstitutivnih elemenata krivičnog djela? Ako je tako, da li unutrašnje pravo predviđa različite kazne, zavisno o tome da li je odnos počinioca prema djetetu u kontekstu porodičnih odnosa ili profesionalnih ili dobrovoljnih aktivnosti (npr. njegovatelji u ustanovama, učitelji, ljekari, itd.)? (Član 28 (c) i (d), Izvještaj s objašnjenjima, stavovi 198-199).

Da, pored krivičnog djela Spolni odnošaj/obljuba zloupotrebom položaja koje u svom kvalifikovanom obliku obuhvata i zloupotrebu položaja lica koja spadaju u djetetov krug povjerenja, sud će shodno pravilima o odmjeravanju kazne naročito voditi računa i o drugim otežavajućim okolnostima u određivanju sankcije prema počiniocima seksualnog nasilja nad djecom u krugu povjerenja.

Krivičnim zakonima određena su Opšta pravila o odmjeravanju kazne prema kojima će sud učiniocu krivičnog djela odmjeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti.

Kad su u pitanju otežavajuće okolnosti u skladu sa članom 28 Konvencije, većina navedenih okolnosti čini sastavni dio krivičnog djela, a sud će shodno pravilima o odmjeravanju kazne naročito voditi računa o: stepenu krivice, pobudama iz kojih je djelo učinjeno, jačini ugrožavanja ili jačini povrede žrtve, okolnostima pod kojima je djelo učinjeno, o odnosu učinioca prema žrtvi, raniji život učinitelja, njegove osobne prilike i njegovo ponašanje nakon učinjenja krivičnog djela, te druge okolnosti koje se odnose na osobu učinitelja. Kad su odmjerava kaznu učinitelju za krivično djelo učinjeno u povratu, posebno će se uzeti u obzir je li ranije djelo iste vrste ili novo

djelo, jesu li oba učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena proteklo od ranije osude ili izdržavane ili oprostene kazne.

Pitanje broj 13: Najbolji interes djeteta

a. Navedite, da li u situacijama u kojima je navodni počinitelj član porodice žrtve ili je na drugi način bio u priznatog poziciji povjerenja ili uticaja nad djetetom, koje su zakonodavne ili druge mjere preduzete kako bi se osiguralo da se istraga i krivični postupak provodi u interesima i poštivanju prava djeteta žrtve seksualnog zlostavljanja. (Član 30, stav 1, Izvještaj s objašnjenjima, stav 215.);

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS u posebnom poglavlju pod nazivom „Krivična djela na štetu djece i maloljetnika“ sadrži odredbe koje se odnose na situacije kada su maloljetnici i djeca žrtve ili svjedoci krivičnih djela koja su počinjena na njihovu štetu.

U članu 184. stav 1. Zakona propisana su krivična djela kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetno lice, pri čemu sudija za maloljetnike, odnosno vijeće kojim predsjedava sudija za maloljetnike ili sudija koji ima posebna znanja sudi i punoljetnim učiniocima za krivična djela propisana Krivičnim zakonom, između ostalog i kada se radi o:

- a) zlostavljanje,
- b) silovanje,
- c) obljava nad nemoćnom licem, j) polno nasilje nad djetetom,
- d) obljava zloupotrebom položaja,
- e) zadovoljavanje polnih strasti pred drugim,
- f) trgovina ljudima radi vršenja prostitucije,
- g) iskorišćavanje djece ili maloljetnih lica za pornografiju,
- h) proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije,
- i) rodoskrvljenje,

- j) vanbračna zajednica sa maloljetnim licem,
- k) oduzimanje maloljetnog lica,
- l) zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica,
- m) nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici,
- n) kršenje porodičnih obaveza,

Postupanje sa maloljetnikom odvija se po proceduri propisanoj članom 186. Zakona, koji navodi:

- (1) Kod postupanja u krivičnim predmetima protiv učinilaca krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika, pri provođenju procesnih radnji posebno obazrivo se odnosi prema djetetu ili maloljetniku na čiju štetu je učinjeno krivično djelo, imajući u vidu njegov uzrast, osobine njegove ličnosti, obrazovanje i prilike u kojima živi, kako bi se izbjegle moguće štetne posljedice na njegov budući život, vaspitanje i razvoj. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica.
- (2) Ako se kao svjedok saslušava dijete ili mlađi maloljetnik oštećen krivičnim djelom iz člana 184. ovog zakona, saslušanje se može provesti najviše dva puta. Tužilac ili ovlašćeno službeno lice saslušava svjedoka putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka, a bez prisustva tužioca ili ovlašćenog službenog lica u prostoriji gdje se svjedok nalazi. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica.
- (3) Dijete ili mlađe maloljetno lice može se saslušati u svom stanu ili drugom prostoru u kome boravi ili centru za socijalni rad. Pri saslušanju svjedoka postupa se u skladu sa stavom 2. ovog člana.
- (4) Sud saslušava dijete ili maloljetnika kao svjedoka oštećenog krivičnim djelom iz člana 184. ovog zakona, u skladu sa stavom 2. ovog člana, tako da sud, stranake u postupku i branilac mogu postavljati pitanja, a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa svjedokom. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se obavlja tako da se pitanja postavljaju posredstvom suda, a po potrebi uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica.
- (5) U svrhu zaštite djece i maloljetnika oštećenih krivičnim djelom iz člana 184. ovog zakona, primjenjuje se i druge odgovarajuće odredbe Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku („Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 48/03).
- (6) Odredbe ovog člana se primjenjuju i onda kada se saslušava dijete ili maloljetnik koji je svjedok-očevidac učinjenog djela iz člana 184. ovog zakona.
- (7) Odredba člana 84. ovog zakona primjenjuje se u krivičnom postupku protiv učinilaca

krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika.

Odredbe člana 187. Zakona odnose se na zabranu suočenja, pri čemu se propisuje da u situaciji ako se kao svjedok sasluša dijete ili maloljetnik koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine posebno osjetljivim, zabranjeno je vršiti njegovo suočenje sa osumnjičenim, odnosno optuženim.

Ako prepoznavanje osumnjičenog, odnosno optuženog vrši maloljetnik oštećen krivičnim djelom, ili je očevidac učinjenog krivičnog djela, takvo prepoznavanje u svim fazama postupka vrši se na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni, odnosno optuženi, vidi maloljetno lice.

Važeći krivičnim procesnim zakonima u BiH propisan je i način saslušanja maloljetnog lica. Naime, prilikom **saslušanja maloljetnog lica**, naročito ako je ono oštećeno krivičnim djelom, postupat će se obazrivo imajući u vidu njegovu dob, stepen duševne, emocionalne i socijalne zrelosti, obrazovni nivo, prilike i sredinu u kojoj živi, kako saslušanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje maloljetnika a izvršiti će se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica². Ova odredba omogućava organima krivičnog postupka i da saslušanje maloljetnog oštećenog obavljaju u prisustvu njegovog roditelja ili staratelja kao lica u koju maloljetno lice ima povjerenje i čije prisustvo treba da predstavlja psihološku potporu maloljetnom oštećenom prilikom saslušanja. Čak i u slučajevima kada roditelji zahtijevaju prisustvo saslušanju maloljetnog oštećenog treba biti posebno obazriv i za takvo postupanje pribaviti mišljenje psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica ili druge dokaze koji upućuju koji bi na takvu potrebu. To se neće primjenjivati ukoliko bi se po ocjeni organa krivičnog gonjenja moglo očekivati da bi se prisustvo roditelja odrazilo na spremnost maloljetnog oštećenog da iskaz ili da istinito iskazuje.

Pod obazrivim postupanjem organa krivičnog postupka može se podrazumijevati i obaveza izbjegavanja višekratnog saslušanja maloljetnog oštećenog.

Zakon takođe propisuje da oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, a, ako je takvo ispitivanje obavljeno – na takvom iskazu ne može se zasnivati sudska odluka³ odnosno da oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom spolnom životu prije počinjenog krivičnog djela koje je predmet postupka te da se niti jedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije spolno iskustvo, ponašanje ili spolnu orijentaciju oštećenog neće prihvatiti. U ove dvije posljednje situacije, koje se odnose na žrtve tzv. seksualnih delikata, zakon, dakle, propisuje i procesne posljedice za nepostupanje u skladu sa tim odredbama odnosno nameće ograničenja u predlaganju i izvođenju dokaza koji bi doveli do kršenja tih odredaba kojima se štiti lični integritet žrtava navedenih krivičnih djela.

---

² Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, član 100. stav 4

³ Zakon o krivičnom postupku FBiH, član 100. stav (5) ; Zakon o krivičnom postupku RS, član 279

Zakon također sadrži odredbu koja obavezuje na *snimanje audio ili audiovizuelnim sredstvima saslušanja maloljetnih osoba* koje nisu navršile šesnaest godina života i koje su oštećene krivičnim djelom⁴. Iz same odredbe ne može se zaključiti da joj cilj upravo zaštita maloljetnih žrtava krivičnih djela. Međutim, ova odredba bi, takođe, trebala biti korištena za zaštitu maloljetne žrtve krivičnog djela od njene sekundarne viktimizacije tokom postupka na način da bi se njenom primjenom, uz prethodno osiguranje prava odbrane osumnjičenog odnosno optuženog, izbjeglo višekratno saslušanje maloljetnog oštećenog ili njegovo izlaganje negativnim učincima pojavljivanja u sudnici.⁵

b. Odgovor na pitanje 22 (d) Upitnika opšti pregled će biti ispitani od strane Komiteta prilikom procjene implementacije člana 31. Stav 4. Konvencije u smislu teme kruga monitoring.

c. Molimo, takođe, navesti da li unutrašnje pravo predviđa da sankcije, kao rezultat djela počinjenih od strane osobe koja se smatra da pripada žrtvinom krugu povjerenja, uključuju povlačenje roditeljskih prava ili praćenje ili nadzor osuđenih osoba (član 27. stav 4, Izvještaj s objašnjenjima, stav 191).

U **Porodičnom zakonu RS** kao jedna od najvažnijih odredbi je zabrana roditeljima i ostalim članovima porodice da dijete podvrgavaju ponižavajućim postupcima, duševnom ili tjelesnom kažnjavanju, odnosno zlostavljanju.⁶ Ako su roditelji, odnosno, onaj roditelj kod kojeg dijete živi, zlostavljali dijete ili zanemarili brigu o djetetu, zanemarili vaspitanje djeteta ili je kod djeteta došlo do poremećaja u vaspitanju, organ starateljstva može dijete oduzeti i povjeriti ga drugom roditelju, nekom drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi ukoliko ne postoji sudska odluka o povjeravanju djeteta. Takođe, sud može oduzeti roditeljsko pravo roditelju koji zlostavlja dijete, zloupotrebljava roditeljsko pravo, ili je napustio dijete, zanemario brigu o djetetu i zanemario svoje roditeljske dužnosti.⁷ Veoma je važno istaći da je organ starateljstva prema članu 107. stav 2. dužan pokrenuti postupak za oduzimanje roditeljskog prava kada na bilo koji način sazna za neku od prethodno navedenih okolnosti.

Porodični zakon daje definiciju zloupotrebe roditeljskog prava. Tako, u skladu sa odredbom člana 106. stav 2, roditelj zloupotrebljava roditeljska prava i dužnosti ako, između ostalog, seksualno iskorištava dijete.

Porodičnom zakonu FBiH i BDBiH daju definiciju zloupotrebe roditeljskog prava. Tako, u skladu sa članom 154. stav (2) Porodičnog zakona FBiH, *roditelj zloupotrebljava roditeljska prava i dužnosti u slučajevima tjelesnog i duševnog nasilja nad djetetom, spolnog*

⁴ Zakon o krivičnom postupku FBiH, član 104.

⁵ Iako predviđa obavezno snimanje audio ili audiovizuelnim sredstvima saslušanja maloljetnog lica koje nisu navršile šesnaest godina života i koje su oštećene krivičnim djelom, ZKP FBiH ne predviđa izričito mogućnost da se taj snimak reproducira na glavnom pretresu bez ponovnog ispitivanja na glavnom pretresu maloljetnog oštećenog. Sa takvom mogućnošću, naravno uz prethodno osiguranje mogućnosti strankama i branioca da svjedoku postave pitanja bez prisustva u prostoriji u kojoj se svjedok nalazi (putem videoveze) ili uz njihovu prisustnost u toj prostoriji, obaveza snimanja iskaza maloljetnog oštećenog mlađeg od 16 godina bi imala puni smisao a osigurala bi se i mogućnost zasnivanja sudske odluke na takvom iskazu.

⁶ Porodični zakon Republike Srpske, član 97.

⁷ Porodični zakon Republike Srpske, član 106. stav 1.

iskorišćavanja djeteta, navođenja djeteta na društveno neprihvatljivo ponašanje, te grubog kršenja djetetovih prava na drugi način. Roditeljima koji zloupotrebom svojih prava ili grubim zanemarivanjem svojih dužnosti, ili napuštanjem djeteta, odnosno nestaranjem o djetetu sa kojim žive, očito stavljaju u opasnost sigurnost, zdravlje i moral djeteta, posebno u slučajevima nasilja nad djetetom, sud će u vanparničnom postupku *oduzeti roditeljsko staranje*. Izricanjem ove mjere prestaju sve obaveze i prava roditelja prema djetetu, osim obaveze izdržavanja djeteta. Organ starateljstva će u postupku oduzimanja roditeljskog prava imenovati djetetu posebnog staratelja koji će svoju dužnost vršiti sve dok traje izrečena mjera. Sud, po službenoj dužnosti, dostavlja nadležnom matičaru pravomoćnu odluku o oduzimanju i vraćanju roditeljskog staranja radi upisa u matičnu knjigu rođenih.

U slučaju seksualnog nasilja nad djetetom u porodičnom okruženju, prema važećim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici, policija, tužilaštvo, sud, organi starateljstva i druge službe nadležne za socijalnu i zdravstvenu zaštitu dužne su djetetu žrtvi porodičnog nasilja pružiti zaštitu od nasilničkog ponašanja i to po hitnom postupku. Nakon prijema prijave ili saznanja da je učinjeno nasilje u porodici policija je dužna odmah, bez odlaganja, o tome obavjestiti centar za socijalni rad, odnosno, službu socijalne zaštite, koja će bez odlaganja neposredno pružiti usluge socijalne zaštite i psihosocijalnu pomoć žrtvi nasilja, te o tome sačiniti izvještaj. Prema Zakon o zaštiti nasilja u porodici RS posebnu pomoć i zaštitu uživa dijete. Radi obezbjeđenja fizičke zaštite i ostvarivanja prava i interesa žrtve nasilja u porodici policija i organ starateljstva dužni su, uz prethodni pristanak žrtve nasilja u porodici, privremeno zbrinuti žrtvu nasilja u sklonište/sigurnu kuću. Zakonom Republike Srpske zbrinjavanje žrtve u sigurnu kuću nema obligatorni karakter (član 15.). Smještaj u sigurnu kuću ne može trajati duže od šest mjeseci, s tim da se može izuzetno produžiti uz pisanu saglasnost organa starateljstva⁸ odnosno za još šest mjeseci do završetka postupka i izvršenja rješenja kojim se počiniocu nasilja izriče zaštitna mjera⁹. Sredstva za privremeni smještaj i zbrinjavanje žrtava nasilja u porodici obezbjeđuju se 70% iz federalnog budžeta i 30% iz budžeta kantona odnosno 70% iz budžeta Republike Srpske i 30% iz budžeta općine od utvrđene cijene smještaja žrtve. U Federaciji BiH, na zahtjev organa starateljstva, žrtva nasilja u porodici zbrinjava se u drugu odgovarajuću instituciju ili kod druge porodice kada organ starateljstva ocijeni da je to povoljnije za žrtvu i uz saglasnost žrtve nasilja.

Zakon o zaštiti nasilja u porodici FBiH u članu 11. propisuje zaštitnu mjeru udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabranu vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor koja se može izreći osobi koja je učinilac nasilje prema članu porodice sa kojim živi u stanu, kući ili nekom drugom stambenom prostoru, ako nadležni sud ocijeni da postoji opasnost da bi bez provođenja ove mjere nasilna osoba mogla ponovo učiniti radnje nasilja. Osoba kojoj je izrečena mjera iz stava 1. ovog člana dužna je odmah napustiti stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor, prema potrebi, uz prisustvo policijskog službenika. Mjera iz stava 1. ovog člana određuje se u trajanju koje ne može biti kraće od jednog mjeseca niti duže od dvije godine“.

⁸ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, član 33.,stav (3)

⁹ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS, član 15. stav (5)

Zakonskim rješenjem u RS ova mjera se određuje se u trajanju koje ne može biti kraće od 30 (trideset)dana, niti duže od 6 (šest) mjeseci.

U članu 12. navedenog zakona propisana je zaštitna mjera „zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici“ koja se može izreći osobi koja je učinila nasilje u porodici.

U rješenju kojim sud izriče mjeru zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, nadležni sud će odrediti mjesta ili područja, te udaljenost ispod koje se nasilna osoba ne smije približiti žrtvi nasilja u porodici. Mjera iz stava 1. ovog člana određuje se u trajanju koje ne može biti kraće od jednog mjeseca niti duže od dvije godine, izuzev ako sud odluči da je duži vremenski period u interesu žrtve nasilja.

Propis o načinu provedbe mjere iz stava 1. ovog člana donosi federalni ministar unutrašnjih poslova.

Zakonom o zaštiti nasilja u porodici RS u rješenju kojim sud izriče mjeru zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, sud će odrediti mjesta ili područja, i udaljenost od 200m ispod koje se nasilnik ne smije približiti žrtvi nasilja.

Pitanje broj 14: Pravosuđe po mjeri djeteta

a. Navedite, da li se u situacijama u kojima je navodni počinitelj član uže porodice žrtve ili je na drugi način u priznatom položaju povjerenja, pruža zaštita djeci žrtvama kako bi se osiguralo da istrage i krivični postupak ne pogoršavaju traumu koju je dijete već pretrpjelo, i da je krivičnopravni odgovor

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka član 6. propisuje osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći.

Tužitelj u toku istrage, a nakon podizanja optužnice Sud, pod uslovom da postoji saglasnost svjedoka i bez objavljivanja bilo kakvih ličnih podataka o svjedoku, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa kao i psihološku potporu svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja.

Porodični zakoni normiraju institut starateljstva za poseban slučaj, koji podrazumijeva postavljanje staraoca za pojedine poslove u slučajevima kada je to potrebno radi zaštite prava i interesa određenih lica. Poseban staratelj postavlja se licu (djetetu) nad kojim roditelji vrše roditeljsko pravo za vođenje spora između njega i njegovih roditelja (usvojitelja) kao i u svim drugim slučajevima kada su njihovi interesi u suprotnosti (tzv. koliziono starateljstvo). Poseban staratelj može biti lice zaposleno u centru za socijalni rad odnosno djetetov srodnik, za koga se osnovano očekuje da će zaštititi djetetov interes u najvećoj mjeri. Staratelj je dužan da se savjesno stara o ličnosti, pravima, obavezama i interesima šticećenika i upravljanju njegovom imovinom. Staratelja djetetu može postaviti i organ pred kojim se vodi postupak (sud) i o tome bez odlaganja obavijestiti organ starateljstva ili će postupak voditi nadležni organ starateljstva, u skladu sa zakonom.

b. Navedite zakonodavne ili druge mjere koje su preduzete kako bi se osiguralo da istraga ili krivično gonjenje za krivična djela utvrđena u skladu s Konvencijom ne smije biti zavisno o prijavi ili optužbi žrtve i da se postupak može nastaviti čak i ako je žrtva povukla svoju izjavu , posebno u slučajevima u kojima je navodni počinitelj član uže porodice žrtve ili je na drugi način bila u priznatoj poziciji povjerenja ili nadmoći nad žrtvom? (Član 32., Izvještaj s objašnjenjima, stav 230.);

Tužitelj je na osnovu čl. 35 federalnog Zakona o krivičnom postupku nadležan da goni za sva krivična djela za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti bez obzira na stav oštećenog i bez obzira da li je žrtva povukla prijavu. Tužitelj ima pravo i dužan je da odmah po saznanju da postoje osnovi sumnje da je počinjeno krivično djelo preduzme potrebne mjere u cilju njegovog otkrivanja i sprovođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, rukovođenja i nadzora nad istragom, kao i radi upravljanja aktivnostima ovlaštenih službenih osoba vezanim za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izjava i dokaza.

Identična zakonska rješenja su i u Zakonu o krivičnom postupku BiH, RS i BDBiH

c. Navedite koje su zakonodavne ili druge mjere preduzete kako bi se osiguralo da sudija, u krivičnom postupku za krivično djelo koje sadrži elemente seksualnog zlostavljanja djeteta u krugu povjerenja, može naložiti da se saslušanje održi bez prisustva javnosti ili da se žrtva može saslušati u sudnici bez njenog prisustva? (Član 36, stav 2 , Izvještaj s objašnjenjima stav 242).

Krivično procesno zakonodavstvo propisuje da od otvaranja zasjedanja pa do završetka glavnog pretresa sudija, odnosno vijeće može u svako doba, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka i branitelja, ali uvijek po njihovom saslušanju, isključiti javnost za cio glavni pretres ili jedan njegov dio, ako je to u zaštite interesa maloljetnika ili svjedoka.

Isključenje javnosti ne odnosi se na stranke, branitelja, oštećenog, zakonskog zastupnika i punomoćnika. Sudija, odnosno vijeće može dopustiti da glavnom pretresu na kome je javnost isključena budu prisutne službene osobe, znanstveni i javni radnici, a na zahtjev optuženog može to dopustiti i njegovom bračnom, odnosno izvanbračnom drugu i bliskim srodnicima.

Sudija, odnosno vijeće će upozoriti osobe koje su prisutne glavnom pretresu na kome je javnost isključena da su dužne da kao tajnu čuvaju sve ono što su na pretresu saznale i da neovlašteno odavanje tajne predstavlja krivično djelo.

Odluku o isključenju javnosti donosi sudija, odnosno vijeće rješenjem koje mora biti obrazloženo i javno objavljeno.

Kada se sudi maloljetniku u skladu sa važećim zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, javnost je uvijek isključena. Sudija može dopustiti da glavnom pretresu prisustvuju osobe koje se bave zaštitom i odgojem maloljetnika ili suzbijanjem prijestupništva mladih, kao i naučni radnici. U toku glavnog pretresa sudija može narediti da se, osim tužitelja, branitelja i predstavnika organa starateljstva, sa zasjedanja udalje sve ili pojedine osobe. Za vrijeme izvođenja pojedinih dokaza ili govora stranaka, sudija može narediti da se maloljetnik udalji sa zasjedanja i to zbog mogućeg štetnog uticaja na njegov odgoj. Ako je to

važno za odbranu maloljetnika, branitelj ga obavještava o sadržaju i toku postupka za vrijeme njegove odsutnosti.

Entitetski zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku kao jedno od osnovnih načela predviđaju poštovanje prava na privatnost maloljetnog lica u svim fazama postupka. Zakonom je predviđeno isključenje javnosti na glavnom pretresu, zabrana objavljivanja spisa predmeta i toka postupka, kao i podataka o identitetu maloljetnika ili njegovog zakonskog zastupnika. U medijima se neće objavljivati ime i drugi podaci koji otkrivaju identitet maloljetnika.

U toku glavnog pretresa sudija može narediti da se, osim tužioca, branioca i predstavnika organa starateljstva, sa zasjedanja udalje sve ili pojedine osobe. Za vrijeme izvođenja pojedinih dokaza ili govora stranaka, sudija može narediti da se maloljetnik udalji sa zasjedanja, i to zbog mogućeg štetnog uticaja na njegov odgoj. Ako je to važno za odbranu maloljetnika, branilac ga obavještava o sadržaju i toku postupka za vrijeme njegove odsutnosti.

Pri Okružnom sudu Banjaluka već četvrtu godinu funkcioniše odjel za podršku svjedocima. Rukovodilac tog odjela je psiholog koja posebne mjere zaštite primjenjuje na djecu svjedoke. U svojoj praksi primjenjuje sva zakonska rješenja o zaštiti djece, njihove privatnosti i naknadne traumatizacije. Ona je upoznata i sa Lanzarote konvencijom i učestvovala je u izradi indikatora za monitoring ove konvencije.